

**ПРЕЗЕНТАЦІЯ ВИДАННЯ
“ВІД ДЕПОРТАЦІЇ ДО ДЕПОРТАЦІЇ. “СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ
ЖИТТЯ ХОЛМСЬКО-ПІДЛЯСЬКИХ УКРАЇНЦІВ (1915–1947).
ДОСЛІДЖЕННЯ. СПОГАДИ. ДОКУМЕНТИ”
У ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ**

12 грудня 2011 р. у дзеркальній залі Львівського національного університету імені Івана Франка відбулося представлення першого тому видання Юрія Макара, Михайла Горного, Віталія Макара, Анатолія Салюка “Від депортації до депортації. Суспільно-політичне життя холмсько-підляських українців (1915–1947). Дослідження. Спогади. Документи”. У трьох томах. Том I. Дослідження. – Чернівці: Букрек, 2011. – 880 с.*

Автори задекларували своє прагнення відтворити трагічну історію холмсько-підляських українців – давньої гілки нашого народу, яка відстояла себе у найскладніших політичних бурях упродовж століть, навіть у лихоліття Другої світової війни, але не встояла в умовах повоєнного переформатування відновлених держав.

На базі зібраних в архівах України, Польщі та Канади матеріалів, із залученням опублікованих документів і значної кількості наукових опрацювань, автори виклали своє бачення долі українців Холмщини та Південного Підляшшя від їх вивезення углиб Росії під час Першої світової війни, їх перебування у складі міжвоєнної Польщі, під час Другої світової війни, евакуації (депортації) на підставі Угоди від 9 вересня 1944 р. до УРСР і ганебної акції Вісла – депортації в кордонах повоєнної Польщі.

Презентоване видання виконується в рамках широкого проекту, який здійснюється як тритомне видання, що охоплює не лише ґрунтовні наукові розвідки присвячені історії холмсько-підляських українців, а й спогади та документи.

Історичний екскурс представляє Холмщину як невеликий прикордонний край із власною непростю історичною минувшиною. Ще у XIII ст. це була блискуча

* Автори: *Макар Юрій Іванович* – завідувач кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор історичних наук, професор (народився 1935 р. в с. Новосілки Томашівського повіту Люблінського воєводства – історична Холмщина);

Горний Михайло Михайлович – президент малого приватного підприємства “Виробничо-комерційна фірма “ГЕЛІКОН”, заступник голови Всеукраїнського громадського об’єднання “Конгрес українців Холмщини і Підляшшя”, кандидат економічних та історичних наук;

Макар Віталій Юрійович – доцент кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, директор Центру канадських студій імені Рамона Гнагишина;

Салюк Анатолій Іванович – історик-краєзнавець, член президії Всеукраїнської громадської організації “Конгрес українців Холмщини і Підляшшя” (народився 1938 р. у с. Ставок Холмського повіту).

серцевина могутньої Галицько-Волинської держави, а вже з середини XIV ст. вона стала окраїною Польщі, порубіжжям, яке опинилося у полі пильного зору польських монархів. Це започаткувало складний і суперечливий період зіткнень у краї різних політичних, соціальних та культурних сил, пошуків форм та засобів з боку держави остаточно закріпити своє домінування, а з боку місцевого населення – зберегти свою самобутність. Впродовж століть українці Холмщини виявляли чудеса стійкості в умовах політичного тиску з боку Польської держави, а після її розпаду та входження краю до складу Російської імперії зуміли зберегти себе від русифікації, а у міжвоєнний період змусили уряд відновленої Польщі враховувати національно та культурно-духовні особливості регіону.

Презентований перший том – це дослідження, де весь зібраний матеріал структуровано у дванадцять розділів. Перший розділ присвячено найменш відомій широкому загалу сторінці холмської історії – першим переміщенням населення з Холмщини вглиб Росії під час Першої світової війни. Автори аргументовано доводять, що це була перша депортація українців, яких розмістили в російських губерніях, натомість депортованих з Холмщини поляків розселили на Лівобережжі.

Значний інтерес представляє розділ, присвячений проблемі державної приналежності Холмщини і Підляшшя після закінчення Першої світової війни. Особливо гостро це питання постало з огляду на невідворотність відновлення Польської держави. Саме польсько-українські суперечності стали визначальними у подальшій історичній долі Холмщини, яка опинилася в складі II Речі Посполитої.

Складною виявилася доля українців Холмщини у міжвоєнний період, коли польський уряд взявся за вирішення національного питання. У дослідженні висвітлено обмеження у працевлаштуванні українців у державних інституціях, у війську, у поліції, у транспорті та комунікації тощо.

Після закінчення війни на Холмщині і Підляшші відбулося деяке поживлення громадського життя українців, а саме: творення різного роду українських організацій, зокрема, “Рідна хата”, кооперативи тощо. Але з закінченням 20-х рр. XX ст., українське культурно-національне організоване життя виявилось поза законом.

Найболючішою для місцевого українства була денаціоналізація через церкву. Ревіндикаційні акції розпочались із закриття та руйнування храмів. Частими стали утиски з боку адміністрації та вимоги до переходу українців на католицизм.

Автори доводять тяглість суперечностей, які внаслідок безвідповідальної політики польських властей міжвоєнної доби розрослися до нетерпимості, спровокованої воєнними реаліями та безальтернативними акціями, спрямованими на творення “своєї” етнічної території як польськими, так і українськими політичними силами. Вартими уваги є твердження авторів про безпосередній вплив на події німецьких окупаційних властей, що всіляко роздмухували польсько-український конфлікт на Холмщині, яка стала театром воєнних дій польської партизанки різної забарвленості з одного боку, і української – з іншого.

У квітні 1944 р., коли стало зрозумілим, що війна виходить на завершальну стадію і неодмінно постане питання нових кордонів, крім відділів АК і місцевих представників Лондонського еміграційного уряду, у політичну гру вступили ще й офіційна влада “народної Польщі” і радянські політичні та військові власті. Так сталося, що всі були зацікавлені у вирішенні проблеми українського населення Холмщини, яке надавало значну підтримку визвольній боротьбі.

Після визволення Холмщини і Підляшшя уряд СРСР заходився відразу встановлювати граничну лінію між Білоруссю, Україною і Польщею вздовж лінії Керзона. Після вступу радянських військ на ці терени у Холмі 22 липня 1944 р. був створений Польський комітет національного визволення, у серпні відбувалась кампанія за прилучення Холмщини до СРСР у вигляді окремої області. Однак згодом ця кампанія несподівано переросла у “добровільне” бажання, місцевого населення переселитися в Україну. 9 вересня 1944 р. уряди УРСР та Польщі підписали угоду про обмін населенням між обома країнами.

“Добровільність” виїзду диктувалась тиском з боку уповноважених і страхом перед розправами, тепер вже не лише з боку польського підпілля, але й силових структур “народної” Польщі. Побоювання українців не були безпідставними: мали місце систематичні підпали, пограбування і терористичні акти. Польська сторона з полегшенням сприйняла угоду про переселення, проте не хотіла випустити майна. Особливо дошкульними щодо українців в цьому плані виявились дії польського підпілля і місцевого польського населення. З іншого боку, і українське національне підпілля намагалось не допустити вивозу місцевого населення, яке в своїй масі не хотіло покидати насиджені з прадідівських часів місця.

На Закарзонні український визвольний рух на кінець 1944 р. значно ослаб. Це створювало несприятливі умови для українського населення, котре виявилось покинутим напризволяще і стало жертвою польського терору, яким хотіли змусити українських селян переселитися до УРСР. З весни 1945 р. терор щодо українців з Холмщини і Підляшшя все більше переносився на південь – на Надсяння і Лемківщину, оскільки там був більший опір виселенню. Проблема виселення українців Холмщини детально висвітлена у окремому розділі монографії.

Модератором представлення видання “Від депортації до депортації” став декан історичного факультету Львівського університету професор Роман Шуст, який надав слово авторам видання. Професор Юрій Макар у своєму виступі зазначив: “В українському середовищі, особливо діаспорному, ширяться голоси про українські етнічні землі, які в різні часи забрали собі запопадливі сусіди. Але, напевно, непереконливим виглядає приписування усіх бід українців запопадливості сусідів, бо кожен народ передусім сам повинен дбати про свій національний інтерес, а не хтось інший за нього, і, тим більше, на шкоду собі. Проблема неспроможності створити свою власну централізовану державність упродовж століть криється насамперед у несформованості українського суспільства, на що є свої внутрішні і зовнішні причини.

Верхом безглуздя було б у наш час говорити про якісь територіальні претензії до сусідніх держав, які, у свою чергу, могли б пред'явити їх Україні. Йдеться зовсім про інше – виключно про правдиве відтворення історії”.

У дискусії виступили завідувач кафедри новітньої історії України професор Олексій Сухий, завідувач кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Леонід Зашкільняк, керівник об'єднання українців “Надсяння” Володимир Серета та ін.

Видання здійснене за сприяння МПП ВКФ ГЕЛІКОН, а також за підтримки Меморіального фонду ім. Теодоти та Івана Климів, Вічного фонду Целестина й Ірини Суховерських і Меморіального фонду ім. Марусі Онищук та Іванка Харука з канадського інституту українських студій в Альбертському університеті. I том книги вийшов українською, польською, російською, англійською, німецькою мовою.

Олексій Сухий, Ганна Скорейко